

**ПРИРОДОВІДПОВІДНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ
У СУЧАСНІЙ ОСВІТІ ТА ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ
XX СТОЛІТТЯ**

*Литвина Юлія Сергіївна, кандидат педагогічних наук
Запорізький національний університет, м. Мелітополь*

Постановка проблеми. Останнім часом у педагогічній теорії відбувається широкомасштабне осмислення парадигм, пріоритетів, перспективних підходів та аналітичних розвідок проектування й конструювання людиноцентрованої освіти. Значним теоретичним ресурсом поповнення освітніх програм демократизації, індивідуалізації, диверсифікації, гуманітаризації, інформатизації навчання й виховання володіє вітчизняна педагогічна спадщина, яка спрямувала зусилля на пошук методів дослідження й навчання дитини як цілісної системи.

Аналіз досліджень і публікацій. Сучасні вчені, серед яких М. Скаткін, М. Стельмахович, М. Фіцула, приділяють значну увагу принципу природовідповідності як дидактичній проблемі. А. Сирютюк, Є. Полат та ін. займаються розробкою природовідповідних методів і впровадженням їх у навчально-виховний процес.

Метою даної статті є з'ясування сутності основних природовідповідних методів навчання у сучасній освіті та педагогічній спадщині XX століття й визначення найголовніших принципів (умов) успішного проектування, моделювання та реалізації таких методів.

Виклад основного матеріалу. Згідно з природовідповідною основою навчання, важливим є використання у роботі з дітьми спеціальних засобів та прийомів, що відповідають закономірностям їхнього розвитку та індивідуально-психологічним особливостям. Так, заслуговують на увагу дослідження сучасних вчених, зокрема А. Сирютюк, де наголошується, що „методи та прийоми навчання правопівкульних школярів мають спиратися на дедукцію, синтез, гештальт (образ), образні уявлення; лівопівкульних

школярів – на індукцію, аналіз, засвоєння правил і граматичних конструкцій, виявлення різниць, конструювання. Для дівчат характерним є вербальні здатності, виконуюча діяльність, старанність, співробітництво тощо; для хлопчиків – творча та дослідна діяльність; вирішення просторових завдань; орієнтація на практичну інформацію; суперництво тощо” [3, с. 118].

У навчанні молодших школярів відповідно до розвитку їхньої правопівкульної діяльності необхідно застосовувати різні види навчання в творчості, образи, позитивні емоції, рухи, простір, ритм, сенсорні відчуття.

Засоби та прийоми холістичного навчання спираються на уявлення про цілісну роботу головного мозку, на гармонійну взаємодію правої та лівої півкуль, розвиток дивергентного мислення, спрямованості на пошук якомога більшого числа варіантів вирішення проблеми. „Холістичне навчання інтегрує різні форми пізнавальної діяльності: емоції, почуття, власну думку учнів про окремі елементи природничонаукового знання і, звісно, наукові факти і концепції. Це збалансована модель, звернена до учня як цілісної особистості” [3, с. 120].

Методи холістичного навчання включають у себе індивідуальний досвід дитини як контекст навчання, заохочуючи (стимулюючи) його інтуїтивність, фантазії, прояв почуттів. Дуже ефективним засобом цього виду навчання є мозкова атака, метою якої є спроба знайти максимальну кількість варіантів вирішення певної проблеми за умови активної участі кожного з її учасників та відсутності будь-якої критики з боку вчителя. Одним із різновидів мозкової атаки є пошук зв'язків між предметами, ідеями, уявленнями (створення мережі асоціативних зв'язків).

Винахід за аналогією дозволяє учням зв'язати відомі їм факти з тим матеріалом, що вони мають засвоїти. Для розвитку дивергентного мислення необхідно застосовувати такі види роботи, які насамперед тісно пов'язані з розвитком інтуїції, творчості та гумору. Дивергентне мислення допомагає зламати старі схеми та створити нові, побачити альтернативні якості

предмету (наприклад, „конструювання”, „генерування альтернатив”, „Чомучка”) [4].

Метод „візуалізації” є найбільш ефективним у роботі з молодшими школярами. Створення образів в уяві може втілюватися в різних видах завдань (уявити місце, нову форму, колір). Дуже доцільним є використання музичних ритмів при запам’ятовуванні певної інформації („ритмування”).

„Кооперативне навчання” є радикально протилежним традиційному репродуктивному. Воно найбільше підходить для вивчення природничо-наукових дисциплін, у процесі якого діти збирають інформацію з певної теми, використовуючи різні джерела інформаційного простору. Потім у ролі експерту один з учнів навчає інших членів своєї кооперативної групи, що сприяє розвитку самоконтролю та відповідальності у дітей.

„Метод СТАД”, згідно з яким визначаються кооперативні групи (4-5 осіб) за рівнем успішності, статтю, соціометричним статусом. Спільна робота у групі допомагає кожному учневі вивчити необхідний матеріал, підготуватися до перевіркової роботи, а також бути готовим до проведення уроку, що стимулює дитину бути відповідальним, мати дружні, довірливі стосунки з іншими членами групи [3, с. 136].

Ці та інші дослідження дають можливість зробити висновок, що методи диференційованого та холистичного навчання відповідають принципу природовідповідності, що є орієнтованим на особистість дитини.

Аналізуючи використання сучасних активних методів викладання, можна зазначити, що дослідницький метод, який використовували педологи на початку ХХ століття, був праобразом сучасного проблемного навчання, згідно з яким в учнів виникає пізнавальний інтерес, збуджується розумова діяльність, забезпечується міцність знань, розвиток творчості. Але необдумане застосування цього методу призводило до того, що в деяких випадках учні через свої вікові особливості або слабку теоретичну підготовленість не могли займатися дослідною роботою на належному рівні.

Так, деякі вчені (серед яких О. Залужний) доводили недоцільність застосування цього методу під час роботи з дітьми, чий вік або індивідуальні особливості не дозволяють повноцінно навчатися, а звідси не вважати себе повноправним учасником навчально-виховного процесу. Стосовно ролі дослідної роботи, що постійно впроваджується у процес навчання дітей, О. Залужний відзначав, що педагоги не завжди усвідомлюють всю небезпеку такої роботи, адже під час дослідної роботи від дитини вимагають винаходів, що на них не лише дитина, але й середня людина не здатна [1].

Тому зараз часто, даючи завдання з дослідної роботи додому, педагоги дають завдання не стільки дітям, скільки їх батькам. Але не всяка самостійна робота дітей буде шкідливою для них. Там, де вчитель упевнений у тому, що діти готові до виконання якоїсь самостійної роботи, таку роботу треба давати, але її теж треба вести під певним контролем педагога, поступово звільняючись від нього доти, поки діти не набудуть уміння самостійно працювати.

Таким чином, не ігноруючи ніяких загальних методичних засад навчання й виховання, ми хочемо тільки підкреслити, що у роботі педагога завжди потрібна певна індивідуалізація щодо роботи з окремими групами.

Для включення учня в активний пізнавальний процес необхідно створити адекватне навчально-предметне середовище, що забезпечувало б можливість вільного доступу до різних джерел інформації, спілкування з однолітками, працювати разом під час вирішення різних проблем. Найбільш перспективним у цьому відношенні є метод проектів, який набув значної популярності серед педагогів початку ХХ ст. Слід зазначити, що заклади освіти минулого століття виконували здебільшого виробничі, культурно-побутові, політичні проекти, що було детерміновано вимогами часу [2].

Вчені-педагоги наголошували, що процес навчання й виховання повинен бути не просто пасивним засвоєнням знань, а свідомим актом для досягнення певної мети, але вони застерігали від надмірного використання

цього методу, що могло призвести до зменшення ролі систематичного навчання.

Останнім часом метод проектів переживає друге своє народження як ефективне доповнення до інших педагогічних технологій, що сприяють становленню особистості учня як суб'єкта діяльності та соціальних відносин. Згідно з методом проектів, організація навчання в процесі активної пошукової діяльності спрямована на вирішення конкретної практичної проблеми (соціальної, побутової, виробничої). Основним мотивом цього методу є не стільки процес пізнання, скільки намагання розв'язати конкретну проблему, розробити необхідні рекомендації, що будуть використані на практиці. Так, головною метою сучасної проектно-дослідної роботи школярів є створення ними корисних продуктів (модель, макет, доповіді, реферати, комп'ютерні програми, посібники) за умови появи для вирішення нових, більш складних проблем, що постають перед ним на заключному етапі дослідження. Більшість учених вважають, що „метод проектів:

- розвиває ініціативу школярів;
- привчає до планової роботи;
- дає вміння зважувати всі обставини, враховуючи труднощі;
- навчає спостерігати, перевіряти себе в роботі;
- навчає правильній звітності;
- розвиває енергію, наполегливість у досягненні мети;
- привчає до самостійності;
- розширює сферу інтересів, обрії пізнання світу, реального і мисленнєвого спілкування” [4, с. 139].

Є. Полат наводить таку сучасну типологію проектних робіт *за домінуючим видом діяльності*: дослідження, творчі, рольово-ігрові, інформаційні, практично-орієнтовані проекти; *за предметно-змістовою галуззю*: монопроекти та межпредметні проекти; *за характером координації проекту*: з відкритою, явною, прихованою координацією; *за характером контактів*: внутрішні, регіональні, міжнародні; *за кількістю учасників*

проекту: особистісні, парні, групові; *за довготривалістю*: короткострокові та довгострокові [4].

Проектно-дослідна діяльність проходить через три етапи:

1. Організаційно-підготовчий (виникнення ідеї, визначення теми, планування майбутньої діяльності);
2. Технологічний (збирання та аналіз інформації, проведення необхідних експериментів, оформлення результатів);
3. Презентативний (міні-маркетинг, публічний захист проекту) [5].

Проектно-дослідна діяльність є поширеною під час вивчення екології. Так, дані про стан ландшафтів, водосховищ, флори й фауни, що збираються школярами на місцевості під час практик за допомогою спеціальних приладів, зведення спостережень за погодними умовами аналізуються та узагальнюються, а висновки становлять основу публічного захисту на конференціях.

При вивченні історії можна запропонувати школярам історичні читання, приурочені до визначних дат та видатних персоналій в історії України та світовій історії. Це може бути не тільки доповідь, але й представлені зібрані документи, реліквії, безпосередньо пов'язані з подіями або певною людиною, також дуже цікавим буде знятий самими школярами відеофільм з обраної теми, роль екскурсовода в музеї.

Свої творчі здібності школярі можуть спробувати у літературних семінарах, де їхні твори можуть бути оцінені як однокласниками, так і професіоналами.

З метою засвоєння навчальної програми з іноземної мови виконання проектів-модулів „Країнознавство”, „Бізнес-курс” вимагають від учнів умінь у пошуку певної інформації, оформленні її у проект зі своїми висновками та власною думкою щодо обраної теми, що веде до розвитку комунікативної компетенції, самостійності й активності школярів у процесі мовленнєвого спілкування.

Прикладом для створення проектів з літератури є літературні міні-вистави за програмними творами, при цьому школярі самі обирають твір для інсценування, роблять ремарки, готують декорації, костюми, збирають необхідний реквізит, підбирають музику. Така форма вивчення творчості письменників робить його осмисленим, наочним та живим.

Дуже корисним є досвід проведення дитячих конференцій, програма яких включає:

- захист індивідуальних наукових проектів на різних секціях;
- командні змагання у вигляді бліцтурнірів, регат;
- лекції вчених та викладачів з ВНЗ для школярів та вчителів;
- культурні заходи [5].

Основним завданням таких конференцій насамперед є не ранжування робіт за рівнем та якістю, а виявлення та підтримка оригінальних ідей та підходів. Обговорення доповідей дозволяє скоригувати, обговорити подальше спрямування дослідної роботи школяра. Таким чином, учасники конференції – школярі, їх наукові керівники, члени журі й організатори – складають єдиний колектив, в основі роботи якого полягає співробітництво та співтворчість.

Дитяча конференція має носити навчальний характер, адже від школярів не очікують великих відкриттів, але дуже важливим і цінним є той факт, що кожен із учасників такої конференції робить власне відкриття шляхом самостійного дослідження.

Проекти можна також запровадити з таких варіативних дисциплін, як „Основи журналістики”, „Комп’ютерний дизайн”. Так, для випуску шкільної газети необхідно створити тимчасовий колектив, у рамках роботи якого для кожного його члена надається можливість здобути досвід самоврядування й самоорганізації. Вони можуть спробувати себе в ролі журналістів, спеціальних кореспондентів, головного редактору, членів редакційної колегії, коректора, комп’ютерного дизайнера. Цей проект може допомогти дітям

реалізувати свої творчі можливості та подолати певні проблеми у спілкуванні.

Для здійснення позаурочної діяльності школярів можна запропонувати проект, пов'язаний зі шкільним телебаченням, розробкою Інтернет-сайтів, гуртки з акторської майстерності.

На думку вчених, проектне навчання стимулює і посилює дійсне навчання з боку учнів, оскільки особистісно-орієнтоване навчання використовує безліч дидактичних підходів – навчання у процесі діяльності, незалежні заняття, сумісне навчання, дискусія, командне навчання; самомотивуюче, що означає зростання інтересу та включення в роботу по ходу її виконання; підтримує педагогічні цілі в когнітивній, афектній та психомоторній галузях на всіх рівнях – знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез; дозволяє вчитися на власному досвіді та досвіді інших безпосередньо в конкретній справі; приносить задоволення учням, які бачать продукт своєї власної праці [4]. Таким чином, проектні технології значно збільшують інтерес школярів як до окремих галузей знань, так і до освіти в цілому.

Висновки. У зв'язку з цим, саме зараз до вирішення психологічних та педагогічних проблем слід залучити новітні досягнення молекулярної біології, генетики, нейрохімії, етології, теорії інформації та інших точних наук, об'єктом дослідження яких постає людина, оскільки існує потреба у дослідженні сутності людини, природи її почуттів, емоцій, вчинків та діяльності. У дійсності наразі має місце відірваність між революційними відкриттями у сфері „наукового людинознавства” та гуманітарними науками, включаючи педагогіку, що ставлять перед собою цілі, не враховуючи принципу природовідповідності.

Педологічний досвід здійснювався в органічній єдності з тими принципами навчання й виховання (диференціації, індивідуалізації та безперервності), що є досить актуальними і для сучасної освіти. Найбільш цінними надбаннями педологів, що можуть бути використані під час

моделювання та проектування сучасних педагогічних технологій, є те, що об'єктом дослідження виступає дитина, яка навчається, а не схеми, методики, та принципи; а також намагання створювати культурно- і природодоцільні умови для дитини, беручи до уваги, що цілепокладання, зміст і технології мають бути природовідповідними.

Резюме. У статті з'ясовано сутність сучасних природовідповідних методів навчання, проаналізовано методи педологічної спадщини минулого століття та запропоновано декілька форм природовідповідного навчання. Зазначено, що сучасні методи диференційованого та холистичного навчання відповідають принципу природовідповідності. Наголошено на необхідності застосування новітніх досягнень сучасних точних наук для вирішення психологічних та педагогічних проблем. У дослідженні відстоюється думка про значущість педологічного доробку з розробки методів навчання та доречність використання цього досвіду в сучасному науково-педагогічному процесі під час проектування, моделювання та реалізації новітніх освітніх технологій, методів та засобів.

Ключові слова: диференційоване навчання, метод проектів, принцип природовідповідності, проектно-дослідна діяльність, холистичне навчання.

Резюме. В статье выяснена сущность современных природосообразных методов обучения, проанализированы методы педологического наследия прошлого столетия и предложены несколько форм природосоответствующего обучения. Указано, что современные методы дифференцированного и холистического обучения соответствуют принципу природосоответствия, а также подчеркивается необходимость применения новейших достижений современных точных наук для решения психологических и педагогических проблем. В исследовании отстаивается мысль о значимости педологического наследия по разработке методов обучения и уместность использования этого опыта в современном научно-педагогическом процессе во время проектирования, моделирования и реализации новейших образовательных технологий, методов и способов.

Ключевые слова: дифференцированное обучение, метод проектов, принцип природосоответствия, проектно-исследовательская деятельность, холистическое обучение.

Summary. In the article the essence of modern nature corresponding methods of learning have been determined, the methods of pedological heritage of the last century have been analyzed and some forms of nature corresponding learning have been proposed. It has been indicated that the methods of differential and holistic education correspond to the principle of nature correspondence, it has been emphasized the necessity of applying of new achievements of exact sciences for solution of psychological and pedagogical problems. In the research it has been proved that importance of the pedological heritage on development of learning methods and appropriateness of that experience usage in the modern scientific-pedagogical process during projecting, modeling and implementation of educational technologies, methods and tools.

Keywords: differential learning, holistic learning, method of projects, principle of nature correspondence, project-research activity.

Література

1. Залужний О. С. Індивідуальні диференції в шкільних робочих колективах / О. С. Залужний // УВЕПР. – 1927. – №1(4). – С. 9-22.
2. Помагайба В. Дальтонский план в трудовой школе / В. Помагайба. – К. : Изд-во „Час”. – 1925. – 100 с.
3. Сиротюк А. Природосообразность обучения: дифференцированный или холистический подходы? / А. Сиротюк // Народное образование. – 2005. – №1. – С. 117-123.
4. Чудов В. Проектно-исследовательская деятельность школьников / В. Чудов, Н. Кашкарова, О. Лаврушко // Народное образование. – 2005. – № 1. – С. 133-140.
5. Фіцула М. М. Педагогіка : [навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти] / М. М. Фіцула. – К.: ВЦ Академія, 2000. – 544 с.